

Emlékezés Rhé Gyulára

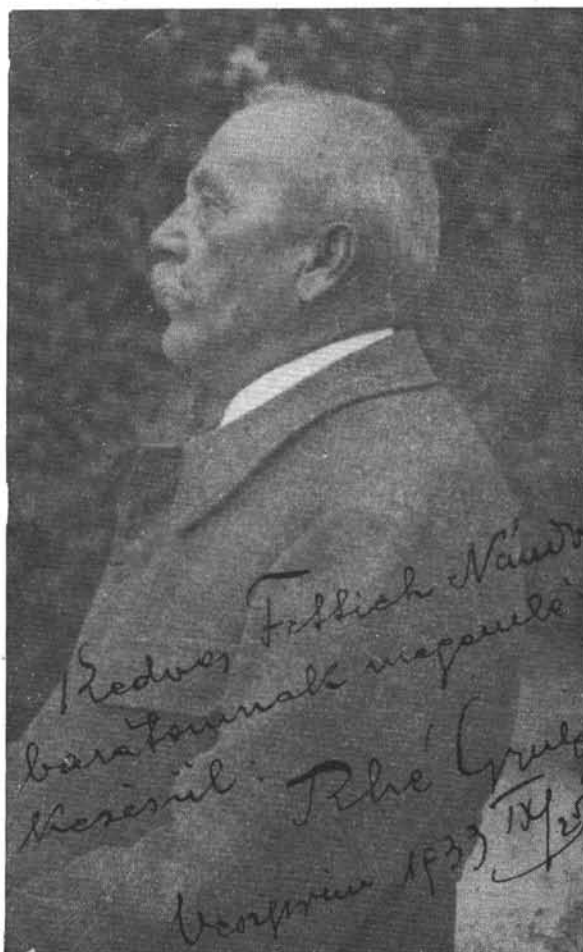
(1871–1936)

Nil mortalibus ardui est. Ez a horatiusi sor jut eszünkbe, amikor Rhé Gyula életéről, egyéniségéről és régészeti jelentőségéről emlékezünk meg. A tiszaezlári háromgyermekes vasutas-család szülötteként, viharos fiatalság után, gyakorlati pályára, vasutas-ságra adta fejét, de csakhamar a tudományos kutató-munka terén is otthonosnak érezte magát. Egyetemi végzettség nélkül autodidaktaként megtanulta a régészeti kutatás módszereit és saját tapasztalatai, józan ítéletei alapján csakhamar a maga korának legjobb hírű ásatói közé emelkedett. Jelentős bronzkori, római és népvándorláskori lelőhelyek felfedezése és módszeres feltárása hirdeti nevét a régészeti tudományos világban, messze hazánk határain túl. 30 éves nehéz és felelősségteljes vasúti szolgálata mellett egyik megalapítója volt a mai veszprémi Bakonyi Múzeumnak és Laczkó Dezső halála után (1932) igazgatója lett annak. (1. kép)

Küzdelmekkel és tragédiákkal tele nehéz élete kemény jellemű, haladó szellemű, bohém társaságszerető, ugyanakkor pontos, megbízható vasúti vezető hivatalnok, múzeológiában viszont az alkotó ember lázas munkáját mutatta, amely a közügyek szolgálatában a régészeti érdekek keretein messze túl, az élet minden területét igyekezett felölelni.

Rhé Gyula született Tiszaezláron (Szabolcs m.) 1871 november 9-én. Apja Rhé Antal, vasutas, bányászati német telepes család leszármazottja; anyja Aigner Amália. Alsó- és középfokú iskoláit Budapesten és Kőrmöcbányán végezte. Kitűnő kezdet után igen rossz tanuló volt. Korán megnyilatkozó művészi hajlamának engedve, a főrealiskolai érettségi előtt szülői hozzájárulás és anyagi támogatás nélkül Münchenbe ment festészetet tanulni. Később Olaszországba vándorolt, mindenütt saját maga tartotta el magát. Oltárképeket festett és főleg sokat nyomorgott. Négy és fél év alatt egész Olaszországot többszörösen bejárta. E külföldi tartózkodása során a német és olasz nyelvet tökéletesen megtanulta.

Hat évi külföldi küzdelmes élet után hazajött, engedett az apai kívánságnak: leérettségizett. Tiszta elégséges érettségije után először a járásbírószágon díjnokoskodott, majd egy kereskedőnél könyvvezetősködött, mindkét helyen rövid ideig. 1895 január

1. kép. Rhé Gyula (1933)

Abb. 1. Gyula Rhé (1933)

2. kép. Laczkó Dezső és Rhé Gyula

Abb. 2. Dezső Laczkó und Gyula Rhé

1-én a MÁV-hoz szegődött el, eleinte díjnoknak, majd különböző tanfolyamok elvégzése után gyorsan emelkedett. A forgalmista szakvizsgát a következő évben tette le. A vasúti tisztképző tanfolyamot mint magántanuló végezte el.

Korán nősült. Első felesége 10 évi házasság után meghalt, négy kiskorú gyermeket, két fiút és két leányt hagyván hátra. Lóránd fia (a legidősebb gyermek) a piavei ütközetben elesett (1918 jún. 18.). A négy apró gyermek gondozására gondolva, másodszor is megnősült, e házasságából további négy gyermeke született (két leány és két fiú). Az egyik fiú csakhamar meghalt.

Hivatali életében jól megállta a helyét. Már 1900 január 1-én véglegesítették 600 korona évi díjjal. Ez 1906-ig 2000 koronára emelkedett. 1910 augusztus 25-ével a Dunántúl fontos vasúti csomópontjának, Jutas állomásfőnökének nevezték ki, majd 1921 május 3-án Veszprémben helyezték át állomásfőnöknek.

A régészeti munkába való bekapcsolódása a veszprémi múzeumi gyűjtemény megalakulásával esik egybe. A megindítandó pogányteleki ásatásokkal kapcsolatban a 32 éves MÁV-tisztviselő levélben jelentkezett Laczkó Dezsőnél, a veszprémi piarista főgimnázium akkori tanáránál, akit az új „múzeum” igazgatójának választottak meg. „Habár speciális kedvteléssel a numizmatikát művelem, azt hiszem, hogy tanár úr bennem archeológiai kutatásaiban agilis közkatonára tesz szert, ki mindenkor kész örömmel fogok tőlem telhetőleg kezére járni” (1903 júl. 27.). A jó emberismerő Laczkó Dezső örömmel ragadta meg a segítő kezét. Az ásatásokon már mint munkatársak és halálig elválhatatlan jó barátok dolgoztak együtt. (2. kép)

Múzeológus elhivatottságát részben olaszországi életének élményei, részben pedig egyéni hajlamai magyarázzák meg. Az olasz múzeumok és a római élet mindenütt előtűnő nyomai igen mély benyomást tettek a rendkívül érzékeny lelkű fiatalemberre. Olaszországi vándorlásai alatt oltárképek festése mellett képek restaurálásával is foglalkozott. Ezt a mesterséget nagy érzékeléssel és ügyes technikával sajátította el. Az ottani ásatások sem kerültek el figyelmét, s a régmúlt idők feltárt emlékei különösen vonzással keltették fel érdeklődését.

Laczkó Dezső kezdeményezésére 1903 december 23-án a MÁV igazgatósága Rhé Gyulát hat hétre szabadságot a múzeumi éremgyűjtemény rendezése céljából. 1904-ben pedig a fiatal múzeum érdekében Budapestre utazott. 1906 június 13-án a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőisége tudomásul vette, hogy a megye a megszervezett múzeumőri állást Rhé Gyulával töltötte be (évi 300 korona tiszteletdíjjal), 1909 október 7-én pedig közbenjárt a kereskedelemügyi miniszternél, hogy Rhé Gyulának a balácai ásatásokhoz hat heti szabadságot engedélyezzen. Ekkor utazott másodszor Olaszországba, harmadszor 1912-ben azzal a határozott célkitűzéssel, hogy az olasz ásatásoknál tanulmányozza a mozaikpadlók és a falfestmények feltárási módszerét. Nálunk addig még nem alkalmazott új módszerrel fogott hozzá a falfestmény- és mozaik-kiemeléshez. A balácai ásatások gazdag eredményeit Rhé Gyula két terjedelmes tanulmányban tette közzé. A színes illusztrációkat maga a szerző készítette el.

3/1. kép. Királyszentistváni bronzkori sírok kőrakásai (az egyes körétegek alatt sírok vannak)

Abb. 3/1. Steinschichten der Gräber aus der Bronzezeit von Királyszentistván (unter den Schichten befinden sich Gräber)

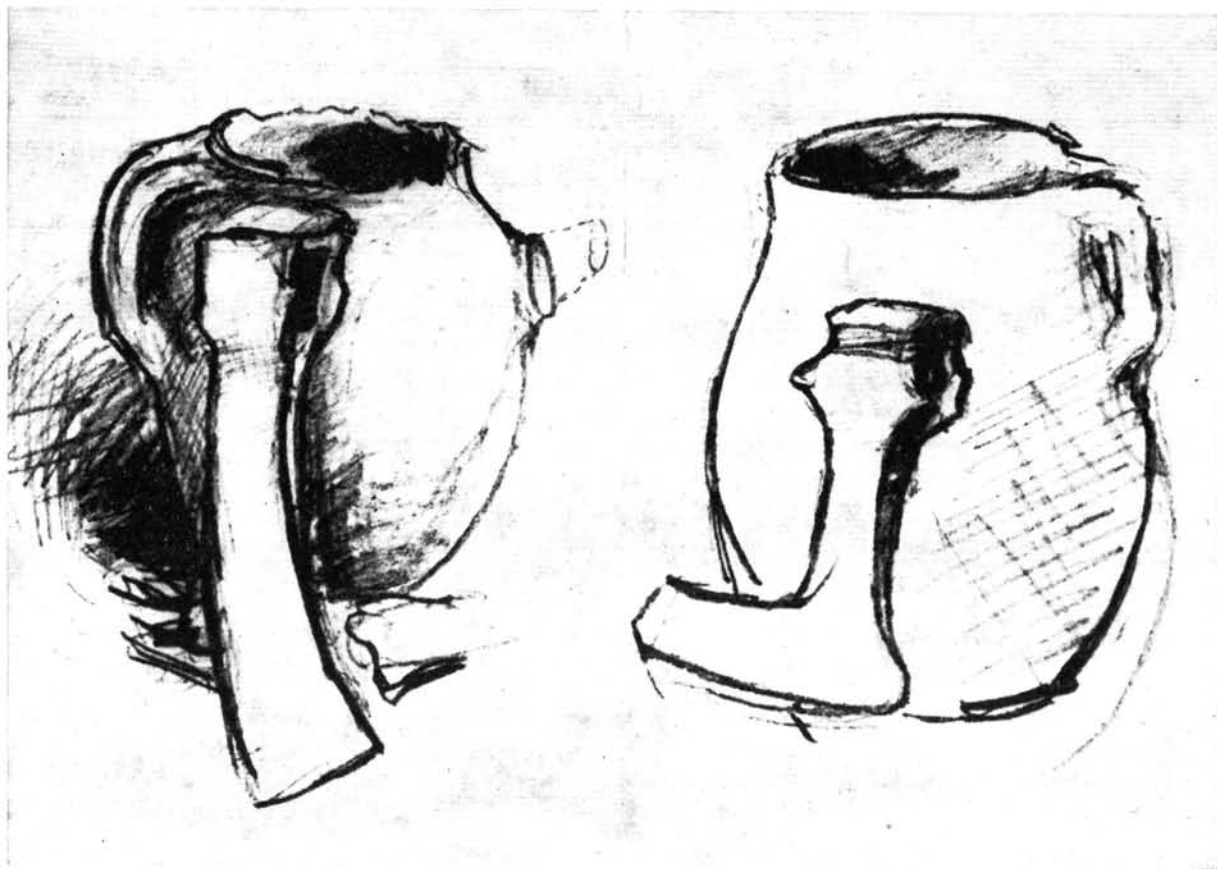
Már 1903-ban, a vármegyei múzeum megalakulásának évében Tótvázsonyban és Gyulafirátót—Pogánytelken folytak múzeumi ásások. Az 1905-ben feltárt farkasgyepői koravaskori leletek azóta is a Hallstatt-kultúra kutatásának támpontját képezik. A fiatal múzeum ásatási tevékenysége rendkívül intenzív volt. Ez lassanként mind Rhé Gyulára hárult, mert Laczkó Dezső a geológiai és paleontológiai kutatás vonalát tartotta meg.

A világhírű és a maga nemében páratlan veszprémi és Veszprém megyei bronzkori mészbetétes edények feltárása már 1906-ban megkezdődött és kisebb-nagyobb megszakításokkal csaknem Rhé Gyula haláláig tartott. A halotthamvasztásos sírokat a régi földfelszínen köréteg jelezte. Amint a fénykép mutatja, a feltárás rétegenként történt (3. kép 1). Némelyik sírban 20—25 edény is volt (3. kép 2). Rhé Gyulának nagy körültekintéssel kellett eljárnia. A rétegek szerinti feltárás általa alkalmazott technikája azóta sem változott. E bronzkori kultúra csodálatos gazdagságú lelőhelyeit egymásután tárta fel a veszprémi Várhegy oldalán, Jeruzsálemhegyen, Gulyadombon, Táborszálláson (1907), a városi kórház udvarán (1910) és más pontjain a városnak. Kár, hogy a tudományos feldolgozás, az irodalmi közzététellel együtt nem tudott lépést tartani a leletek számának tömeges szaporodásával. Első volt azonban a leletek megmentése s ebben Rhé Gyula fáradhatatlan volt. Mint vasúti tisztviselő, szabadjegy birtokában könnyen mozgott. Ezt a lehetőséget alaposan ki is használta. Mindenütt megjelent, ahonnan régiségeket jelentettek.

A jutasi és ösküi népvándorlaskori temetők feltárása az első világháborút megelőző időkben kezdődött, de nagyobb lendületet csak a két világháború közötti időben vett. A jutasi vasúti állomás nyugati tőszomszédságában egy többszáz síros népvándorlaskori temetőnek jelentős részét mentette meg a kavicsbányászás következményétől, a megsemmisüléstől, miután a temető középső részeit az évszázadok óta folyó kavicsbányászás már tönkretette volt. Hasonló volt az eset Öskün is. A két temető sírjait 25 év alatt lelkiismeretes munkával térképezte, a megmentett leletekről gondos feljegyzéseket készített. A sírokban készült rajzaival sok vitás kérdéshez szolgáltatott megbízható támpontot. A 4. és 5. képen ilyen rajzokat láthatunk. A sírokhoz való későbbi hozzátemetéseket nemcsak megfigyelte, de rajzokban is megörökítette (ilyen rajzai: 6. és 7. kép). Ezzel az igényességével Rhé Gyula nálunk megelőzte korát. Megfigyeléseit először Veszprémvármegyei avar emlékek c. önálló munkájában közölte (Veszprém, 1924). További leletmentő ásatai azonban az elkövetkező hét év alatt olyan nagy jelentőségű leleteket eredményeztek, hogy újabb könyvet kellett kiadni ezekről a temetőkről. Ezúttal „Jutas und Öskü” cím alatt jelent meg ásatási eredménye Prágában (1931). A nemzetközi tudományos világ figyelmét ez a kötet nemcsak a gazdag leletek mintaszerű közzétételével, hanem kutatásainak módszerességével is magára vonta. Ez volt az első eset Magyarországon, hogy régészet és anthropológia avarkori temetővel kapcsolatban együttesen szerepelt, mint egyenlőértékű forrás-

3/2. kép. A királyszentistváni 25. sz. sír
Abb. 3/2. Grab 25 von Királyszentistván

4. kép. A jutasi 130. sz. sír edényének egyik oldalához egy csakány, másik oldalához egy kisebb „tagló” volt támasztva. (Rhé Gyula rajzai a sírban készültek)

Abb. 4. Gefäss aus dem Grab 130, mit Axt an seiner Seite und mit Beil an seiner anderen Seite

anyag ugyanabban a kötetben. A jutasi temető volt az első kontinensünkön, amelynek térképezett sírjaiban a keleti pusztai nyilas-harcos nép: az avarság és a nyugati germán népelemek együttélését, sőt keveredését lehetett régészeti és anthropológiai bizonyítékokkal kimutatni.

E könyv megjelenése után Rhé Gyula nem hagyta abba a leletmentést Jutason. A prágai könyvben szereplő 244 sírhoz még 37 újabb sírt talált, jelentős mellékletekkel. Még röviddel halála előtt is újabb jutasi leleteket jegyzett be a múzeumi szerzeményi naplóba.

1934-ben Várpalotán egy germán—avar temetőt tárt fel. Ennek gazdag leletanyagát a hazai és külföldi longobard-kutatás a középeurópai longobard-kérdés forgópontjává tette. J. Werner nemrég jelent monográfiájának, Die Langobarden in Pan-

nonien, München, 1962, egyik alapja. Rhé Gyula temetőtérképe és sírrajzai itt is mintaszerűek.

Egyik legnagyobb felfedezése volt a balácai római villa két mozaikpadlója. Ezek szakszerű kiemelése érdekében 1925 augusztus 8-án írt felterjesztése érdekes bepillantást enged az első világháború utáni viszonyainkba. Tervezetet állított össze ebben, amely szerint két kőműves (4 millió korona), három napszámos (4 millió 200 ezer korona) kell a kiemelésre 20 napra; azonkívül acéllemezekre, edényekre, vésőkre, kefékre és ecsetekre 2 millió koronát irányzott elő. A nagyobbik mozaikot a Magyar Nemzeti Múzeumnak engedte át, a kisebbiket az új vespéremi múzeumba szállította be. Ugyanezen év szeptember 28-án a Nemzeti Múzeum főigazgatója meleghangú levélben mondott köszönetet Rhé Gyulának az egész ország számára szóló ajándékért.

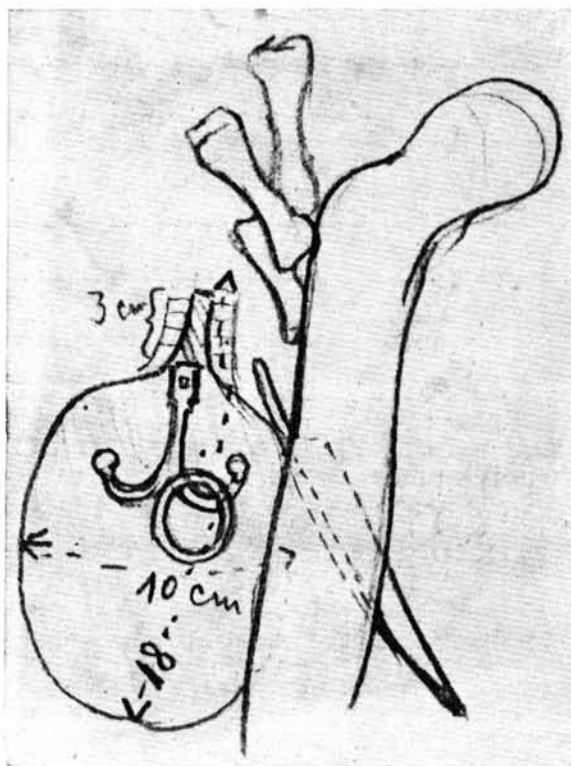
5. A jutasi 144. sz. sírban lelt bőrtársoly, a jobb combcsont mellett. (Rhé Gyula rajza a sírban készült

Abb. 5. Lederbeutel aus dem Grab 144, neben dem rechten Schenkelbein (Zeichnung von Gy. Rhé, verfertigt im Grab)

1908-ban a nagydémi római kincsről adott hírt a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben (2. kötet 119—127. o.). Ez a lelet azóta is a múzeum egyik legnagyobb büszkesége.

Veszprém város középkori és újabkori lelőhelyeinek feltárása is Rhé Gyula nevéhez fűződik (a Kálváriadombon a Szent Miklós székese gyház romjai, a Temetőhegyen, a László-kápolna mellett Árpád-kori temető, a Benedekhegy alatti Margitrom, vagy Szent Katalin apácakolostor romjai, a jezsuita templomrom mellett veszprémvölgyi apácák kolostorának romjai).

Amikor a régi megyeháza II. emeletén meghúzódó vármegyei múzeum kicsinynek bizonyult és a vármegye önálló múzeumi és könyvtári palotát építtetett, Rhé Gyula elhatározta, hogy minden idejét és erejét az új múzeum berendezésének és a régészetnek szenteli. „Azért mentem teljes nyugdíjjogosultságom elérése előtt nyugdíjba, mert az új otthonában megnyíló múzeumnak teljes munkakerőre volt szüksége” — írta egyik levelében. Harminc évi vasúti szolgálat után 1925 január 1-től tehát nyugdíjaztatta magát. Ettől kezdve teljes erővel és páratlan munkakedvvel dolgozott a múzeumban és a terepen. Figyelme már előbb is kiterjedt a múzeológia minden területére. Jól értette azt a nyelvet, amelyen a helybeli újság, a Veszprémi Hírlap hasábjain szólni akart a városi és megyei közönséghez. Hatásos, riportszerű írásait örömmel olvasták és ki-ki a maga módján megértette a jó szándékot. Így a város és a megye múltjának emlékei nap mint nap vándoroltak a múzeumba. Jellemző a veszprémi csutorásokról írt cikke, amely így kezdődik: „Lehullott a lombjavesztett fának utolsó levele. Az országos hírű veszprémi csutorás céh utolsó tagja, az országos utolsó csutorása, Illikmann József, letette a szerszámait. Nem lendül már többé az ősi esztergapad a Malom- és a Csutorás utcában. Ami emlékek megmaradt, bekerült a veszprémi múzeumba, a dunántúli emlékek java részének hivatott és hűséges őreinek birtokába. Itt van eredeti formájában felállítva az eszterga, ide kerültek a még megmenthető céhirományok is...” stb. Ebből látható, hogy a sorok között finoman elrejtve ott volt a figyelmeztetés a veszprémiek számára, hogy régiségeiket adják be megőrzésre a mú-

zeumba. Ilyen agitálás mellett nem csoda, hogy a veszprémi múzeum céhláda-, céhpecsét- és egyéb céhemlék-gyűjteménye a leggazdagabb az országban.

Gyűjtősikereinek egyik titka az volt, hogy miként múzeumi munkatársa és hűséges barátja, Laczkó Dezső, ő is részt vett minden társadalmi megmozdulásban. Egyébként is emberszerető egyéniség lévén, az emberek közé ment, agitált és harcolt minden nemes ügyért. 1918-ban megszervezte a vasutas szakszervezetet. Ugyanezen évben a veszprémi Méhes Társbirtokosság titkos szavazással egyhangúlag tagjává választotta. 1922-ben a Veszprémi Vasutas Sport Egylet elnökévé, a Cserhádi Társaskör közgyűlése választmányi tagjává, a Városlódi Kőedénygyár RT. közgyűlése pedig a felügyelő bizottság rendes tagjává választotta. Éveken át elnöke volt a Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztályának. A vasárnapi túrákat egybekötötte néprajzi és más gyűjtőmunkával.

A veszprémi múzeum 1925. évi megnyitása alkalomával a kultuszminiszter elismerő és köszönő levelet intézett hozzá.

Nyugdíjaztatása után Veszprém város képviselőtestületének és a törvényhatósági bizottságnak tagja

6. kép. Az ösküi 39. és 40. sz. sírok egymáshoz való viszonya (Rhé Gy. rajzai)

Abb. 6. Zusammenhang der Gräber 39 und 40 (Zeichnung von Gy. Rhé)

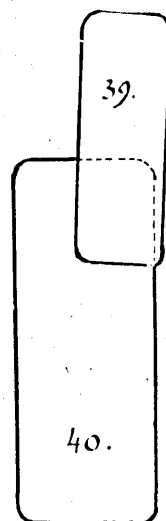
lett. A közügyek intézésébe nem politikai szereplési vágy vitte, hanem az a cél, hogy így nagyobb befolyást gyakorolhasson a város kulturális életét érintő kérdések vitájában és a döntésben. Az 1918. évi vasutas sztrájk megszervezésében való részvétele miatt MÁV-feletteseinél kellemetlenségei támadtak.

1930 óta az Iskolánküivüli Népművelési Bizottság választmányi tagja volt.

A balatoni íróhéten előadást tartott 1932 novemberében „A balatonmelléki népvándorláskori emlékek” címen.

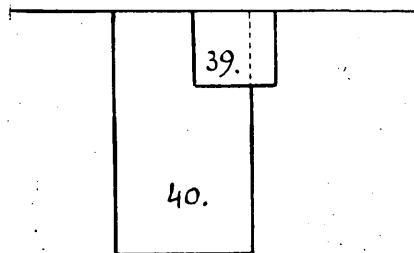
A Balaton — Veszprém — Bakonyi ünnepségek megszervezésében (1935) oroszlánrészt vállalt. A múzeumban ekkor kiállítást rendezett.

A magyar szabadtéri múzeum (Skansen) létreho-

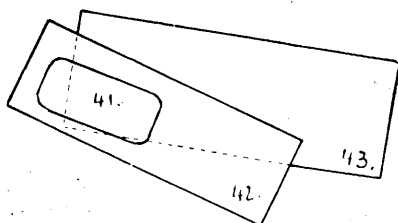
40, 39. sz. sírok.
felülnézet.

keresztmetszet:

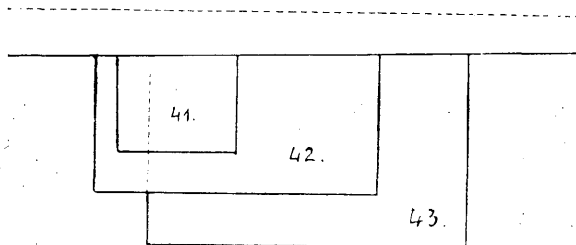

Öskü

41, 42, 43. sz. sírok
felülnézet:

homor metszet.

zására tett kezdeményező lépésnek eredménye a múzeumépület mellett épített Bakonyi Ház, benne a híres veszprémi csutorásmesterség műhelyével.

Elődje emlékére Laczkó-kutat létesített, melyet ma is Laczkó-forrásnak ismernek.

Figyelme a közművelődésügy minden területére kiterjedt. Ennek egyik meghatározó bizonyítéka az Országos Színészegylet elnökének hozzá intézett köszönőlevele: „Engedje meg Nagyságod, hogy a magyar színművészeti kultúra irányában érzett meleg szeretetért és annak egykori reprezentánsai emlékével

7. kép. Az ösküi 41., 42. és 43. sz. sírok egymáshoz való viszonya. (Rhé Gy. rajzai)

Abb. 7. Zusammenhang der Gräber 41, 42 und 43 in Öskü (Zeichnung von Gy. Rhé)

8. kép. Rhé Gyula (1936)
Abb. 8. Gyula Rhé (1936)

szemben gyakorolt megható kegyeletéért a magyar színészet egyetemének soha el nem múló háláját alázatos tisztelettel kifejezésre juttassuk.” (1934 november 3.)

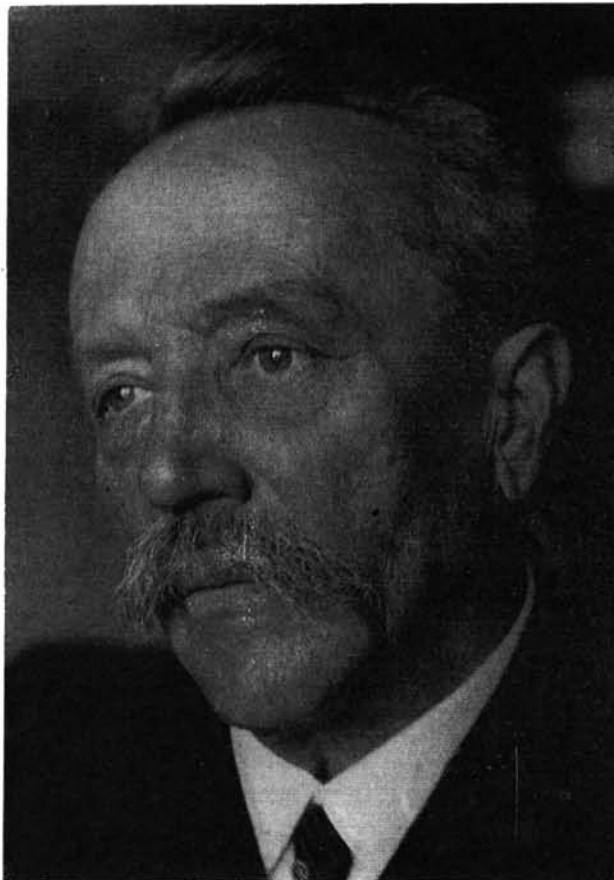
Megmaradt jegyzetfüzetei (noteszei) arról tanúskodnak, hogy sok kisember ügyét karolta fel és hogy sokat járt-kelt érdekükben.

Élete végét megkeserítette az új múzeumi törvény, mely kimondta, hogy múzeumoknál vezetői és tudományos munkakörben csak egyetemi végzettségű szakemberek működhetnek. Rhé Gyulát az a veszély fenyegette, hogy múzeumi állását elveszíti és csekély nyugdíjára lesz utalva.

Elkeseredett hangú levelet írt a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatójának, amelyben többek között ezeket olvassuk: „Ha csak a magamfajta szegények 'álláshalmozásának' megszüntetésével lehetett Magyarországot boldoggá tenni, akkor aligha leszünk egyhamar boldogok... Ha már a szegény múzeumigazgató odahaza hetedmagával koldus kutya, legalább a múzeum életét tudjam tengetni” (1934 január 29.). Természetesen őt is, mint a többi érdemes múzeumigazgatót a törvény végrehajtási utasítása meghagyta igazgatói állásában.

Rhé Gyula 1936 november 6-án még az újonnan szerzett régiségeket naplózta a múzeum szerzeményi naplójában, s november 16-án rövid betegség után (tüdőgyulladás) meghalt. A Veszprémi Újság hosszú cikkben búcsúztatta el: „Városunk szegényebb lett egy munkás, mindenki által szeretett emberrel. Még pár napja itt járt közöttünk mindig mosolygó, mindenkinek jót akaró, derűs lelkével...” Kiemeli az újság, hogy Rhé Gyula nemcsak a múzeumnak szerzett tudományos kincseket, hanem az egész nemzetnek, amikor a legszebb mozaikpadlót a Nemzeti Múzeumnak juttatta el. „Erről a mozaikpadlóról temették a kultuszminisztert és ennek a párjáról indult el ő is utolsó útjára...” Koporsójánál a Nemzeti Múzeum főigazgatója mondott búcsúbeszédet.

Rhé Gyula élete, emberi és közhivatali egyénisége, továbbá alkotásai negyed évszázad távlatában világosan állanak előttünk. Egyéniségének legmélyebben jellemző vonása, hogy mindig kevesebbet

mutatott, mint ami benne volt. Ezzel az alaptulajdonságával függtek össze egyéb tulajdonságai: szerénysége, egyszerűsége, emberekkel szemben való magatartása, társaságszeretete, jósága. A vele érintkezők soha nem érezték (mert soha eszébe sem jutott éreztetni), hogy alkotásokban gazdag élet van mögötte. A mindig mosolygós, mindig kedves arc emberszeretetének volt a jele. Ez a külső sok szenvedést, sok keserű csalódást takart, ami meglátszik utolsó arcképén (8. kép). De ezzel a szomorú arccal senkit sem akart terhelni. Ha megszólalt, akkor a kedves, halk szavú, mosolygós Rhé Gyula volt mindig.

Ma már erősen megfogyatkozott azoknak a régészeknek a száma, akik őt személyesen ismerték. Az új generációk azonban lépten-nyomon találkozni fognak alkotásaival a veszprémi múzeumban és a tudományos irodalomban.

Fettich Nándor

Erinnerung an Gyula Rhé

Gyula Rhé (1871—1936) hatte als junger Mann die Absicht, sich zum Kunstmaler ausbilden zu lassen, wurde aber Eisenbahnbeamter, bald auf leitendem Posten. In die archäologische Forschungsarbeit und ins Leben des Komitatsmuseums Veszprém schaltete er sich bald nach Begründung dieses Museums (1903) ein. Nach dem Tode des ersten Direktors P. Dezső Laczkó (1932) wurde er zum Direktor dieser inzwischen hochentwickelten Institution einstimmig gewählt. An seinen Namen knüpft sich die Begründung der berühmten archäologischen Sammlung des Museums. Mit den fachgemässen Erschliessungen bronzezeitlicher Fundplätze, römischer Mosaiken und Gräberfelder der Völkerwanderungszeit ging er seiner Zeit in Ungarn weit voraus. Seine

wissenschaftlichen Veröffentlichungen in Ungarn und im Ausland sicherten für ihn einen dauernden Namen in der Archäologie. Sein Buch *Jutas und Öskü*, Prag, 1931 (gemeinsam verfasst mit N. Fettich) hat als erste fachgemässe Verknüpfung der Archäologie und der Anthropologie bei der Veröffentlichung awarenzeitlicher Gräberfelder eine allgemeine Anerkennung gefunden. Dieses Buch gewährt uns die erste authentische Mitteilung über das Zusammenleben germanischer Völker mit den Awaren in Europa. Seine musterhafte Ausgrabung in Várpalota, samt authentischem Grundriss des Gräberfeldes, bildet heute die zentrale Stelle der Langobardenforschung in Ungarn und im Ausland.

Nándor Fettich